

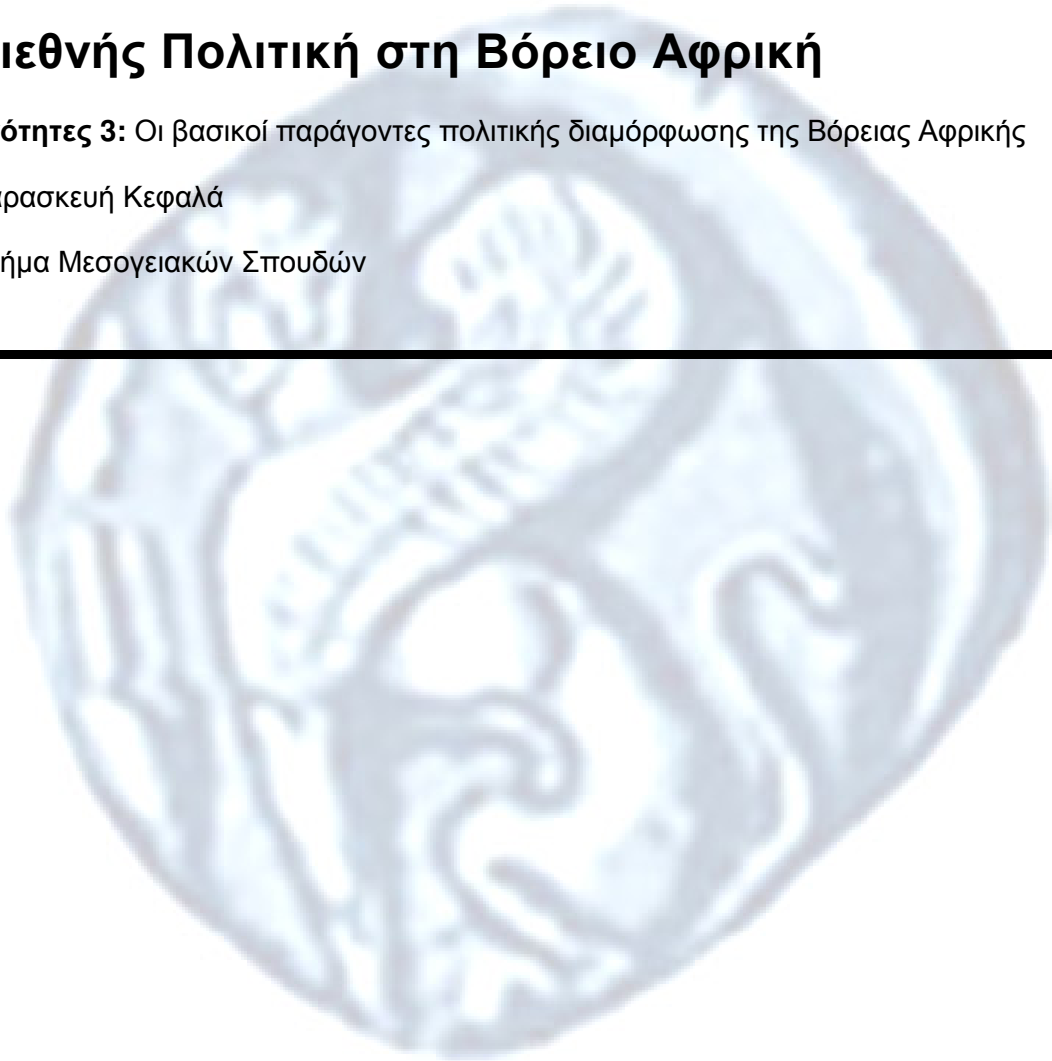
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ

Διεθνής Πολιτική στη Βόρειο Αφρική

Ενότητες 3: Οι βασικοί παράγοντες πολιτικής διαμόρφωσης της Βόρειας Αφρικής

Παρασκευή Κεφαλά

Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών

Άδειες Χρήσης

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό υπόκειται σε άδειες χρήσης Creative Commons.
- Για εκπαιδευτικό υλικό, όπως εικόνες, που υπόκειται σε άλλου τύπου άδειας χρήσης, η άδεια χρήσης αναφέρεται ρητώς.

Χρηματοδότηση

- Το παρόν εκπαιδευτικό υλικό έχει αναπτυχθεί στα πλαίσια του εκπαιδευτικού έργου του διδάσκοντα.
- Το έργο «**Ανοικτά Ακαδημαϊκά Μαθήματα στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου**» έχει χρηματοδοτήσει μόνο τη αναδιαμόρφωση του εκπαιδευτικού υλικού.
- Το έργο υλοποιείται στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση» και συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και από εθνικούς πόρους.

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

1.	Οι βασικοί παράγοντες πολιτικής διαμόρφωσης της Βορείου Αφρικής.....	4
1.1	Οι εξωγενείς παράγοντες	4
1.1.1	Η περίοδος της αποικιοποίησης.....	4
1.1.2	Η περίοδος της αποαποικιοποίησης	9
1.1.3	Η επίδραση του Ψυχρού Πολέμου στην Βόρειο Αφρική	10
1.2	Οι ενδογενείς παράγοντες.....	14
1.2.1	Τα προβλήματα της οικονομίας.....	15
1.2.2	Τα πολιτικά συστήματα	15

1. Οι βασικοί παράγοντες πολιτικής διαμόρφωσης της Βορείου Αφρικής

Όπως και κάθε άλλο υποσύστημα, έτσι και η πολιτική, οικονομική και κοινωνική διαμόρφωση της Βορείου Αφρικής επηρεάστηκε από ενδογενείς ή ενδοσυστημικούς αλλά και εξωγενείς ή εξωσυστημικούς παράγοντες. Στην πρώτη κατηγορία ανήκουν οι ιδιαιτερότητες της κάθε περιοχής, η οποία σήμερα αποτελεί ανεξάρτητο κράτος, στις οποίες έχει ήδη γίνει αναφορά και οι οποίες θα εξεταστούν αργότερα, στα οικεία κεφάλαια εφ' όσον μία πιο εκτεταμένη αναφορά είναι αναγκαία, ώστε να εξηγηθούν η πολιτική και οι επιλογές της κάθε χώρας. Στην δεύτερη κατηγορία, δηλαδή στους εξωγενείς παράγοντες, εντάσσεται κυρίως η πολιτική και η δράση των εκάστοτε μεγάλων δυνάμεων και γεγονότα που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της κάθε χώρας του υποσυστήματος, όπως η αποικιοκρατία αλλά και, σε διαφορετικό πλαίσιο και με διαφορετικούς όρους, ο Ψυχρός Πόλεμος.

1.1 Οι εξωγενείς παράγοντες

Στον όρο εξωγενείς παράγοντες περιλαμβάνονται δράσεις και καταστάσεις οι οποίες αναπτύσσονται, ασκούνται ή δημιουργούνται ερήμην των πολιτικών υποκειμένων που απαρτίζουν ένα υποσύστημα, όπως είναι, κυρίως, η δράση των μεγάλων δυνάμεων. Αναμφίβολα, η επιρροή των εξωγενών παραγόντων είναι καθοριστικής σημασίας, όπως για παράδειγμα η επίδραση της αποικιοκρατίας, τα κατάλοιπα που αφήνει σε κάθε περιοχή που γίνεται ανεξάρτητο κράτος, η αυθαίρετη χάραξη συνόρων μεταξύ των νέων κρατών που προέκυψαν από την αποαποικιοποίηση, αλλά και οι δεσμοί που καταφέρνει, στις περισσότερες περιπτώσεις, να διατηρήσει προς όφελος της η πρώην μητρόπολη με τις πάλαι ποτέ αποικίες της. Ωστόσο, πολύ συχνά, η πολιτική των μεγάλων δυνάμεων έχει δαιμονοποιηθεί και θεωρείται ως πηγή κάθε στρέβλωσης, ανεπάρκειας, δυσλειτουργίας κλπ για τις χώρες του τρίτου Κόσμου. Η άποψη αυτή όμως δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

1.1.1 Η περίοδος της αποικιοποίησης

Από τον 15^ο αιώνα και μετά, δηλαδή από την εποχή των μεγάλων ανακαλύψεων και εφευρέσεων, οι Μεγάλες Δυνάμεις αρχίζουν να διευρύνουν τα όρια του μέχρι τότε γνωστού κόσμου, καλύπτοντας το κενό της λεγόμενης *άγνωστης γής (terra incognita)* καταλαμβάνοντας τα εδάφη που ανακάλυπταν. Έτσι, εμφανίζονται οι αποικιοκρατικές δυνάμεις, με μία σειρά που αντικατοπτρίζει την ισχύ και την θέση που κατέχουν κάθε φορά στο διεθνές σύστημα της εποχής. Οι δυνάμεις αυτές είναι κυρίως η Ολλανδία, η Πορτογαλία, η Ισπανία, η Αγγλία και η Γαλλία. Οι θαλασσοπόροι – εξερευνητές της εποχής, εγκαταλείπουν τα όρια του γνωστού κόσμου και στα ταξίδια τους ανακαλύπτουν νέους τόπους που κατοικούνται από φυλές «αγρίων και ειδωλολατρών», τους οποίους κατακτούν συνήθως στρατιωτικά⁽¹⁾

(¹) Ιστορικά η αποικιοκρατία έλαβε διάφορες μορφές, οι οποίες σε συνδυασμό με τις συνθήκες και τις ιδιομορφίες της κάθε περιοχής δημιούργησαν διάφορες καταστάσεις στα αποικιοκρατούμενα εδάφη, επηρεάζοντας έτσι ριζικά την κατοπινή τους πορεία. Οι πιο συνηθισμένες μορφές αποικιοκρατικού ελέγχου, πέραν της στρατιωτικής κατάληψης ήταν οι εξής:

Η πιο απλή και σαφής μορφή αποικιοκρατίας ήταν η προσάρτηση εδαφών, πράγμα το οποίο σήμαινε την αυτόματη αύξηση του εδάφους του αποικιοκρατικού κράτους, δηλαδή της μητρόπολης. Αυτό με την σειρά του σήμαινε την αύξηση της ισχύος αλλά και του κύρους των αποικιοκρατικών κρατών, αφ' ενός διότι επέκτεινε τα εδαφικά του όρια και πολλαπλασίαζε τις διαθέσιμες πηγές πλούτου τόσο σε επίπεδο εργατικού δυναμικού όσο και σε επίπεδο φυσικών πόρων. Αφ' ετέρου, η επέκταση του ελέγχου ενός αποικιοκρατικού κράτους σε νέα εδάφη στερούσε τους αντιπάλους του από τα εδάφη αυτά ενώ παράλληλα του επέτρεπε να δημιουργήσει τις αναγκαίες τοπικές βάσεις ώστε όχι μόνο να παγιώσει την κυριαρχία του στα εδάφη αυτά αλλά και να την επεκτείνει.

Η αποικιοκρατία βρίσκει την ιδεολογική της νομιμοποίηση μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών ακριβώς στην ίδια την φύση της αποικίας, δηλαδή στην διαφορετικότητα των κατοίκων των περιοχών που ανακαλύπτονταν. Πράγματι, οι ίδιοι οι χαρακτηρισμοί των λαών αυτών ως αγρίων και ειδωλολατρών συνεπαγόταν ότι ήταν καθήκον της χριστιανικής Ευρώπης να διαδώσει τον Λόγο του αληθινού Θεού, έστω και δια της βίας, να συμβάλει επομένως στην δόξα του Κυρίου και βεβαίως να εκπολιτίσει τους αγρίους. Κατά συνέπεια, οι αποικιοκρατικοί πόλεμοι ήταν δίκαιοι, εφ' όσον οι άγριοι παραβίαζαν το φυσικό δίκαιο αντιτιθέμενοι στην παρουσία των Ευρωπαίων και την προσπάθειά τους να τους εκπολιτίσουν αλλά και στην ανάπτυξη του εμπορίου και την διάδοση του χριστιανισμού. Όμως, οι ευρωπαϊκές δυνάμεις δεν έκαναν πόλεμο μόνο εναντίον των ιθαγενών αλλά και μεταξύ τους για την διασφάλιση, καθώς και την επέκταση της κυριαρχίας τους στα εδάφη που κατείχαν αλλά και για την εξασφάλιση των μεγαλύτερων δυνατών πλεονεκτημάτων έναντι των αντιπάλων τους.

Κατά τον 19^ο αιώνα, η εκβιομηχάνιση στην Ευρώπη δημιουργεί ακόμα μεγαλύτερες ανάγκες για έλεγχο πλουτοπαραγωγικών πηγών και οδών μεταφοράς. Οι ανάγκες αυτές εντείνουν τους ανταγωνισμούς μεταξύ των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών και έτσι οι πόλεμοι των αποικιοκρατικών κρατών πολλαπλασιάστηκαν και οξύνθηκαν. Το 1885, με την Πράξη του Βερολίνου υιοθετήθηκε ο κανόνας ότι τα εδάφη που δεν ανήκουν σε «κανέναν», δηλαδή δεν κυριαρχούνται από κάποια ευρωπαϊκή Δύναμη, μπορούσαν να προσαρτηθούν με πρωτογενή και πραγματική κατάληψη. Ο κανόνας αυτός αφορούσε κατ' αρχήν, μόνο την αφρικανική ήπειρο, πολύ σύντομα όμως έγινε εθιμική αρχή του δημοσίου διεθνούς δικαίου⁽²⁾ και άρα με βάση αυτήν αντιμετωπίζονταν όλα τα ζητήματα που ανέκυπταν σχετικά με τις αποικίες και στις υπόλοιπες ηπείρους.

Είναι προφανές ότι η διατήρηση των αποικιών δεν θα μπορούσε να στηρίζεται επί μακρόν στην στρατιωτική ισχύ της μητρόπολης και μόνο. Για τον λόγο αυτό, οι

-
- Προσάρτηση
 - Προτεκτοράτο
 - Εντολή
 - Προστασία
 - Άνιση Συνθήκη
 - Παραχώρηση εδάφους δια Συμβολαίου

⁽²⁾ Βλ. Gonidec P.F. –Minth Tr. *Politique comparée du Tiers Monde*. Montchrestien, Paris, 1980, σ. 31.

αποικιοκρατικές δυνάμεις προσπάθησαν -και πέτυχαν- να διεισδύσουν και συχνά να αλλοιώσουν τις δομές και τις αξίες που επικρατούσαν στις κοινωνίες των αυτοχθόνων. Το γεγονός αυτό, το οποίο θα αποδειχθεί κρίσιμο για το μέλλον των αποικιών και την διαδικασία αποαποικιοποίησης τους, οφείλεται από την μία πλευρά στις αρχαϊκές δομές που επικρατούσαν στις κοινωνίες των αποικιών, οι οποίες δεν μπορούσαν να αντιτάξουν το δικό τους μοντέλο πολιτικής, πολιτισμικής, κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης σε εκείνο της μητρόπολης, που αποδεικνυόταν ισχυρό, ανθεκτικό και λειτουργικό και το οποίο είχε γίνει κυρίαρχο. Από την άλλη πλευρά, οφείλεται στην δυνατότητα που είχαν οι μητροπόλεις να επιβάλουν θεσμούς και τρόπους διοίκησης στις αποικίες, μέσω των οποίων μπορούσαν να προσεταιριστούν τμήματα των τοπικών ελίτ, που τοποθετούνταν βεβαίως στο τέλος της ιεραρχικής κλίμακας.

Πράγματι, το διοικητικό σύστημα των αποικιών αποτελούσε συνήθως αυτούσια μεταφορά των δομών της μητρόπολης, ενώ ο έλεγχος των δυνάμεων ασφαλείας βρισκόταν πάντα στα χέρια των Ευρωπαϊών αξιωματούχων, αν και στις δυνάμεις αυτές στρατεύονταν και γηγενείς. Έτσι, διευκολυνόταν το έργο της καταστολής σε περίπτωση εξέγερσης στις αποικίες και ο έλεγχος της μητρόπολης διαιωνιζόταν. Παράλληλα, η αποικιοκρατία, χρησιμοποιώντας υπαρκτές φυλετικές ή και θρησκευτικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις μεταξύ φυλών στις αποικίες κατάφερε για μεγάλο χρονικό διάστημα να εξουδετερώσει τις αντιδράσεις εναντίον της, ενώ σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως στο Κυπριακό ή το Παλαιστινιακό πρόβλημα, η πολιτική αυτή μετέτρεψε ζητήματα που σαφώς αφορούσαν την διαδικασία αποαποικιοποίησης σε δυσεπίλυτες και μακροχρόνιες συγκρούσεις.

Όπως ήδη έχει αναφερθεί, οι αποικίες αποτελούσαν για τις μητροπόλεις πηγή πρώτων υλών, δεξαμενή δωρεάν -και αργότερα φθηνού- εργατικού δυναμικού, καθώς και αγορές για τα βιομηχανικά τους προϊόντα. Πρόκειται για ένα τεράστιο οικονομικό όφελος, από το οποίο οι αποικίες δεν είχαν μερίδιο, και το οποίο επέτρεπε στην μητρόπολη όχι μόνο να αναπτύσσεται ακόμα περισσότερο οικονομικά αλλά και στρατιωτικά. Έτσι, συνέχιζε να έχει υπό τον έλεγχο της τις αποικίες, ενώ ταυτόχρονα η εκεί παρουσία της ενίσχυε την γεωστρατηγική της θέση, έναντι των άλλων αποικιοκρατικών κρατών, πράγμα το οποίο ήταν προϋπόθεση εκ τωνών ουκ άνευ για την διατήρηση της ισχύος τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτήν την αλληλουχία διατήρησης των αποικιών και διατήρησης της ισχύος είναι η Μεγάλη Βρετανία, η οποία αρκετά νωρίς απέκτησε τον έλεγχο μίας σειράς σημαντικών στρατηγικών θέσεων, όπως ήταν στην Μεσόγειο το Γιβραλτάρ, η Μάλτα, η Κύπρος και το Σουέζ. Ο έλεγχος επί των εδαφών αυτών επέτρεπε στην Βρετανία να παραμένει μεγάλη δύναμη, καθώς διασφάλιζε τις οδούς μεταφοράς και επικοινωνίας με τις αποικίες της, μεταξύ των οποίων περίοπτη θέση κατείχαν οι Ινδίες.

Όσον αφορά την Γαλλία, ελέγχει την Ινδοκίνα αλλά και άλλα «υπερπόντια εδάφη», διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην Εγγύς Ανατολή και την Αφρική, ενώ ο ρόλος της αποδεικνύεται καθοριστικός στην Βόρεια Αφρική. Πράγματι, με εξαίρεση την Λιβύη, η Γαλλία ελέγχει ολόκληρη την Βόρεια Αφρική, η οποία της είναι απαραίτητη όχι μόνο αυτή καθ' εαυτή αλλά και ως γέφυρα για τον έλεγχο μεγάλων τμημάτων της Μαύρης Αφρικής. Η Γαλλία εμφανίζεται στο Μάγκρεμπ από το 1830 και συγκεκριμένα στην Αλγερία, η ολοκληρωτική κατάκτηση της οποίας θα γίνει το 1870. Σειρά είχε η Τυνησία το 1881, για την κατάκτηση της οποίας χρειάστηκαν τέσσερα χρόνια, και

τέλος το Μαρόκο το 1912, για την μετατροπή του οποίου σε γαλλικό Προτεκτοράτο απαιτήθηκαν δέκα τέσσερα χρόνια. Πρόκειται για τον λεγόμενο πόλεμο του Ρίφ, 1920 – 1926, στην διάρκεια του οποίου η Γαλλία αντιμετώπισε την σθεναρή αντίσταση των αυτοχθόνων υπό τον Μωχάμεντ Αμπντελ Κρίμ.

Ωστόσο, αν οι αποικίες αποτελούσαν προϋπόθεση ανάπτυξης και ισχύος για τις μητροπόλεις, για τις αποικίες η περίοδος της αποικιοκρατίας είχε πολύ οδυνηρά αποτελέσματα. Κατ' αρχήν ανέστειλε, όπως ήταν αναμενόμενο, την ανάπτυξη τους σε οικονομικό και πολιτικό επίπεδο, ενώ διέλυε τις παραδοσιακές κοινωνικές δομές, προκαλώντας σύγχυση και εν μέρει απώλεια εθνικών χαρακτηριστικών, τα οποία αποτελούν σημαντικά στοιχεία για την δημιουργία ισχυρής εθνικής ταυτότητας. Η σύγχυση σε συνδυασμό με την καταστολή αποθάρρυνε κάθε διεκδίκηση και παράλληλα δημιουργούσε ένα εξαιρετικά χαμηλό επίπεδο διαβίωσης για τους αυτόχθονες. Οι συνθήκες αυτές, μέσα από μία μακρά πορεία ωρίμανσης, η οποία σημαδεύτηκε από ριζικές αλλαγές στο διεθνές επίπεδο, οδήγησαν σταδιακά τους αυτόχθονες στην δημιουργία εθνικής ταυτότητας και την αντίδραση εναντίον των αποικιοκρατών, που συχνά έλαβε την μορφή ένοπλων εθνικο-απελευθερωτικών αγώνων, και εν τέλει στην αποαποικιοποίηση και την εθνική ανεξαρτησία. Τα αποτελέσματα της αντίδρασης όμως και ο τρόπος με τον οποίο θα εκδηλωθούν, εξαρτώνται από την διάρκεια και την ένταση της αντίδρασης όσο και από την αντίσταση που προβάλλει η αποικιοκρατική δύναμη στην ικανοποίηση των αιτημάτων που διατυπώνονται από τους γηγενείς.

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον το γεγονός ότι η πορεία προς την δημιουργία εθνικής ταυτότητας και τον εθνικισμό αντιστοιχεί σε μία περίοδο πάλης κατά την διάρκεια της οποίας οι γηγενείς προσπάθησαν κατ' αρχήν να εισχωρήσουν στο αποικιοκρατικό σύστημα που τους είχε επιβληθεί, αποδεχόμενοι την «ανωτερότητα» του και επιδιώκοντας να βελτιώσουν την θέση τους και την ζωή τους. Όμως, ολόκληρο το αποικιοκρατικό σύστημα στηρίζεται στην απόρριψη των γηγενών επειδή είναι «άγριοι» και «κατώτεροι»⁽³⁾, δηλαδή στηρίζεται σε διαχωρισμούς που δημιουργούν μία βαθιά ρατσιστική θεώρηση, η οποία ωστόσο είναι απαραίτητη για να νομιμοποιήσει κανείς την κατάκτηση κατοικημένων εδαφών και την κυριαρχία του σε άλλους λαούς. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, οι όποιες αντιδράσεις και διεκδικήσεις δεν φέρνουν άλλο αποτέλεσμα εκτός από την απορρόφηση ορισμένων στο αποικιοκρατικό σύστημα.

Ένα τέτοιο αποτέλεσμα όμως είναι στην καλλίτερη περίπτωση ανεπαρκές. Έτσι, περνάμε στην επόμενη φάση, την φάση της αμφισβήτησης. Κατά την διάρκεια της το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό μοντέλο της μητρόπολης αμφισβητείται και βάλλεται, ενώ εμφανίζονται τα πρώτα αιτήματα για βελτίωση του αποικιοκρατικού συστήματος διοίκησης, στα οποία περιλαμβάνονται η απόκτηση δικαιωμάτων αλλά και η εκπροσώπηση των γηγενών στην λήψη αποφάσεων. Η ανεπάρκεια των αποτελεσμάτων της αμφισβήτησης και των διεκδικήσεων των γηγενών θα οδηγήσει, αργά ή γρήγορα, στην διαμόρφωση πιο ριζοσπαστικών θέσεων και διεκδικήσεων. Το ζητούμενο δεν είναι πλέον η διαμόρφωση καλλίτερων όρων διαβίωσης ή η έστω και η υπό όρους συνδιαχείριση των τοπικών υποθέσεων που αφορούν τους αυτόχθονες,

⁽³⁾ Για την έκφραση της «δυτικής ανωτερότητας» βλέπε μεταξύ άλλων Σαϊντ Ε. *Κουλτούρα και ιμπεριαλισμός*. Νεφέλη, Αθήνα, 1996.

δηλαδή η βελτίωση του αποικιοκρατικού συστήματος προς όφελος των γηγενών. Το ζητούμενο πλέον είναι η ανατροπή του αποικιοκρατικού συστήματος, με ταυτόχρονη διεκδίκηση της εξουσίας. Του λοιπού, οι γηγενείς ζητούν την εθνική τους απελευθέρωση από τον αποικιοκρατικό ζυγό, την ανεξαρτησία τους, καθώς και το δικαίωμα να αποφασίζει το ίδιο τους το έθνος για όσα το αφορούν και να εκμεταλλεύεται προς όφελός του τους πλουτοπαραγωγικούς του πόρους. Βρισκόμαστε, τώρα πιά, στην φάση του εθνικισμού⁽⁴⁾, ο οποίος είναι προφανές ότι στηρίζεται σε δυτικές αξίες, όπως η έννοια του έθνους -κράτους, της δικαιοσύνης, της ανεξαρτησίας, της ελευθερίας.

Ο εθνικισμός, ιδεολογικό θεμέλιο της πάλης εναντίον της αποικιοκρατίας, εμφανίζεται ως μοχλός πολιτικής πάλης των λαών των αποικιών εναντίον του αποικιοκρατικού συστήματος όχι για να το βελτιώσουν και να επωφεληθούν από αυτό, όπως στην προηγούμενο φάση, αλλά για να το καταστρέψουν. Ο κοινός εχθρός εναντίον του οποίου συσπειρώνονται είναι το αποικιοκρατικό κράτος, το οποίο κατέχει και ασκεί την εξουσία, η οποία πλέον πλήττει σχεδόν όλες τις κοινωνικές κατηγορίες και τάξεις. Εξ άλλου, ακόμα και εάν κάποιες κοινωνικές κατηγορίες επωφελούνται από την καθεστηκυία τάξη, η μαζικότητα που αποκτά ο εθνικο-απελευθερωτικός αγώνας, σε συνδυασμό με τις ριζικές αλλαγές που έχουν επέλθει στο διεθνές σύστημα, δημιουργούν μία τεράστια δυναμική στον Τρίτο Κόσμο⁽⁵⁾, που δεν αφήνει περιθώρια

⁽⁴⁾Ο εθνικισμός είναι ένας πολυσήμαντος και περίπλοκος όρος, ο οποίος αποτελεί αντικείμενο μίας πολύ μεγάλης συζήτησης. Στο παρόν κείμενο υιοθετείται μία κατά το μάλλον ή ήττον ευρέως αποδεκτή ερμηνεία, σύμφωνα με την οποία ο εθνικισμός αποτελεί ταυτόχρονα συναισθηματική δέσμευση αλλά και πολιτική πράξη. Ο εθνικισμός διαχωρίζει τα διαφορετικά σύνολα ανθρώπων, εντάσσοντας τους σε ξεχωριστές ομάδες, δηλαδή τα έθνη. Ο διαχωρισμός αυτός γίνεται με βάση ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, όπως η γλώσσα, η θρησκεία, η κοινή καταγωγή, τα κοινά ήθη και έθιμα των ατόμων που συναπαρτίζουν το κάθε έθνος. Όμως, αυτά τα κοινά χαρακτηριστικά δεν αρκούν για να δημιουργηθεί η αίσθηση του έθνους, όπως δείχνουν τα παραδείγματα των λαών της Νοτίου Αμερικής ή του αραβικού κόσμου. Κρίσιμο στοιχείο αποτελεί η βαθειά πίστη των μελών της κάθε κοινότητας ότι ανήκουν σε αυτήν και κυρίως η επιθυμία τους να ανήκουν σε αυτήν. Υπό αυτήν την έννοια, δηλαδή του «κοινώς ανήκειν» ο εθνικισμός αποτελεί μία θετική έννοια που υποδηλώνει όχι μόνο την επιτακτική ανάγκη του κάθε ατόμου να ανήκει σε ένα σύνολο και να έχει μία ξεχωριστή ταυτότητα αλλά παράλληλα και την πρόθεση του να υπερασπιστεί το σύνολο αυτό, το έθνος του, από ενδεχόμενες εξωτερικές απειλές κατά της ασφάλειας, της ευημερίας και της ελευθερίας του.

Ωστόσο, σε ορισμένες περιπτώσεις ο όρος εθνικισμός χρησιμοποιείται για να υποδείξει την ανωτερότητα ενός έθνους έναντι των υπολοίπων, πράγμα το οποίο υποδηλώνει μία –στην καλλίτερη περίπτωση– συγκαλυμμένα επιθετική και άρα, εν δυνάμει τουλάχιστον, επικίνδυνη στάση.

Σχετικά με το ζήτημα του εθνικισμού βλ. ενδεικτικά Lacoste Yves *Dictionnaire de geopolitique* Flammarion, Paris, 1995, σ. 1084-1085. Μαλεκοπίδης Κώστας *Λεξικό διεθνών σχέσεων και εξωτερικής πολιτικής*. Σιδέρης, Αθήνα, 1998, σ. 178. Hobsbawm E. *Nations et nationalismes depuis 1870*. Folio Histoire, Paris, 2001. Dieckhoff A. – Jaffrelot C. (ed.) *Repenser les nationalismes: Théories et pratiques*. Sciences po. – Les Presses, Paris, 2006. Schulze H. *States, Nations and Nationalism: From the Middle Age to the Present*. Blackwell, 1996.

⁽⁵⁾Ο όρος *Τρίτος Κόσμος* οφείλεται στον οικονομολόγο Αλφρέντ Σωρύ και τον κοινωνιολόγο Ζώρζ Μπαλαντιέ. Πρόκειται για ένα ανομοιογενές σύνολο κρατών, κοινός παρονομαστής των οποίων είναι το γεγονός ότι απέκτησαν την εθνική τους ανεξαρτησία μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο καθώς και το ότι αντιμετωπίζουν σοβαρά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα. Ο όρος Τρίτος Κόσμος, αναφέρεται στις περιοχές του πλανήτη οι οποίες δεν ανήκαν ούτε στον πρώτο κόσμο, δηλαδή τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής (ΗΠΑ) και τις φιλελεύθερες δυτικές χώρες που συμμετείχαν στον Οργανισμό του Βορειοατλαντικού Συμφώνου (NATO) ούτε στον δεύτερο κόσμο, δηλαδή τον σοσιαλιστικό, στον οποίο συγκαταλέγονταν η Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ) και τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης που ήταν σύμμαχοι της και μετείχαν στο Σύμφωνο της Βαρσοβίας. Σχετικά με τον Τρίτο Κόσμο, βλέπε ενδεικτικά Bret B. *Le Tiers Monde: Croissance, développement, inégalités*. Ellipses, Paris, 2006, 3eme ed. Michel M. *Décolonisation et émergence du*

σε όσους επωφελούνται από το αποικιοκρατικό σύστημα, να ταχθούν υπέρ της διατήρησης της παλαιάς τάξης πραγμάτων.

1.1.2 Η περίοδος της αποαποικιοποίησης

Σημαντικό ρόλο στην οργάνωση και νομιμοποίηση της αντίστασης εναντίον των αποικιοκρατικών μητροπόλεων διεδραμάτισαν δύο σημαντικά στοιχεία ηθικο-πολιτικής τάξης, που είχαν χρησιμοποιήσει οι μητροπόλεις για να νομιμοποιήσουν την κατοχή των αποικιών, δηλαδή ο εκπολιτισμός και ο εκχριστιανισμός των γηγενών. Έτσι, μέσα από μία σαφή διαλεκτική σχέση, η εκπαίδευση και ο εκχριστιανισμός των πληθυσμών των αποικιών, ακόμα και εάν βοήθησε σε ένα πρώτο στάδιο τις αποικιοκρατικές δυνάμεις να οργανώσουν την διοίκηση των αποικιών και να τις ελέγξουν, έφεραν μέσα τους το σπέρμα της αμφισβήτησης και της ανατροπής.

Πράγματι,, οι ίδιες οι δυτικές αξίες, πάνω στις οποίες στηρίχθηκε για να νομιμοποιηθεί η αποικιοκρατία, βοηθούν στην συνειδητοποίηση και την πολιτική αντίδραση των λαών των αποικιών. Στην συνέχεια αξίες καθαρά δυτικού τύπου, όπως το έθνος, η ανεξαρτησία, η ελευθερία, η κοινωνική δικαιοσύνη και η οικονομική ανάπτυξη, μετατρέπονται σε σύμβολα αλλά και ζητούμενα για τους λαούς του Τρίτου Κόσμου στον αγώνα τους κατά της αποικιοκρατίας. Έτσι, ο εθνικισμός του Τρίτου Κόσμου εκφέρει και εμπεριέχει μία άρνηση και μία διεκδίκηση: είναι η άρνηση της αποικιοκρατίας αυτής καθ' εαυτής –και όχι μόνο των καταχρήσεων της- και παράλληλα αποτελεί διεκδίκηση της οικονομικής, πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής χειραφέτησης⁶. Η ικανοποίηση των διεκδικήσεων αυτών ολοκληρώνεται με την πραγμάτωση της ουσιαστικής πολιτικής διεκδίκησης των λαών των αποικιών, δηλαδή της κατάκτησης της εθνικής ανεξαρτησίας.

Οι επιλογές για την κατάκτηση της εθνικής ανεξαρτησίας είναι είτε η ειρηνική οδός, είτε η ένοπλη βία. Η βία υπήρξε συνήθως το έσχατο μέσο, το οποίο χρησιμοποιείται από τους λαούς των αποικιών για να αναγκάσει την μητρόπολη να αποδεχθεί τα αιτήματά τους, εφ' όσον όλα τα άλλα μέσα έχουν αποτύχει. Έτσι, ο βασικός πολιτικός στόχος των λαών των αποικιών υλοποιείται διαφορετικά σε κάθε περιοχή και ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν. Η διαφορά που προκύπτει από τον τρόπο με τον οποίο αποκτήθηκε από κάθε χώρα η ανεξαρτησία της από την μητρόπολη έχει καθοριστική επίδραση στην πολιτική κουλτούρα που διαμορφώνει κάθε χώρα, στο πολιτικό μοντέλο που υιοθετεί, στις σχέσεις που διατηρεί με την μητρόπολη αλλά και στις συμμαχίες που επιλέγει στα πλαίσια του διπολικού κόσμου.

Ωστόσο, μέσα σε αυτό το πολωτικό κλίμα που δημιουργεί η οικουμενική αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις, ορισμένα κράτη του Τρίτου Κόσμου

Tiers Monde. Hachette, Paris, 2005, 2eme ed. Droz B. *Histoire de la décolonisation au XXe siècle*. Points, Paris, 2009.

⁶ Η ίδρυση οργανώσεων όπως οι «Νέοι Τυνήσιοι» το 1907, οι «Νέοι Αλγερινοί», το 1914, και οι «Νέοι Μαροκινοί» το 1919, αποτελούν πολιτικές κινήσεις για τις οποίες πηγή έμπνευσης ήταν το κίνημα «νάχντα», που στα αραβικά σημαίνει αναγέννηση. Το κίνημα αυτό, που ξεκίνησε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα από την Αίγυπτο, ήταν αρκετά διαδεδομένο στον μουσουλμανικό κόσμο, στόχευε στην επιστροφή στο Ισλάμ και την σοφία του, χωρίς ακρότητες και χωρίς να αποκλείει, τουναντίον, τις δυτικές επιστημονικές κατακτήσεις και τεχνολογικούς νεωτερισμούς.

επιδιώκουν το να μείνουν έξω από το ψυχροπολεμικό κλίμα και τον ασφυκτικό διπολισμό που κυριαρχεί στο διεθνές σύστημα. Προσπαθούν να αρθρώσουν μία διαφορετική πολιτική, συγκροτώντας ένα τρίτο πόλο, δημιουργώντας το Κίνημα των Αδεσμεύτων.

1.1.3 Η επίδραση του Ψυχρού Πολέμου στην Βόρειο Αφρική

Το κίνημα των Αδεσμεύτων συγκροτείται από κράτη του Τρίτου Κόσμου, που απέκτησαν πρόσφατα την εθνική τους ανεξαρτησία και αποτελεί μία προσπάθεια επίλυσης των εσωτερικών τους προβλημάτων αλλά και μία προσπάθεια να διατηρήσουν την εθνική τους ανεξαρτησία, δηλαδή να παραμείνουν αμέτοχα στην σκληρό αγώνα ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις για την οικουμενική επιβολή του ιδεολογικού, πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού τους συστήματος, που χαρακτηρίζει την εποχή του Ψυχρού Πολέμου.

Η πρώτη διερευνητική συνδιάσκεψη των Αδεσμεύτων γίνεται στο Μπαντούγκ της Ινδονησίας το 1955, με την συμμετοχή σημαντικών ηγετικών προσωπικοτήτων της εποχής, όπως ο Νάσερ της Αιγύπτου, ο Τίτο της Γιουγκοσλαβίας, ο Νεχρού της Ινδίας, ο Σοεκάρνο της Ινδονησίας, και υιοθετεί ως προς τις δύο υπερδυνάμεις, ΗΠΑ και ΕΣΣΔ, την αρχή της θετικής ουδετερότητας⁽⁷⁾. Η ιδρυτική Συνδιάσκεψη του Κινήματος των Αδεσμεύτων γίνεται έξι χρόνια αργότερα στο Βελιγράδι, με στόχο τα κράτη – μέλη του να συγκροτήσουν ένα μπλόκ δυνάμεων, το οποίο θα μπορούσε - παρά την ετερογένεια του- να ασκήσει σημαντική επιρροή στα πλαίσια του ΟΗΕ, όπου διαθέτουν ισχυρή πλειοψηφία. Με τον τρόπο αυτό ήλπιζαν ότι θα μπορούσαν να αντισταθμίσουν τις πιέσεις των δύο υπερδυνάμεων και να διασφαλίσουν όχι μόνο την εθνική τους ανεξαρτησία αλλά και την οικονομική τους ανάπτυξη.

Στο σημείο αυτό υπεισέρχεται το τεράστιο ζήτημα της ανάπτυξης των χωρών του Τρίτου Κόσμου και επομένως και των κρατών της Βορείου Αφρικής. Το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης αποδείχθηκε ακανθώδες και ιδιαίτερα δύσκολο στην αντιμετώπιση του ακόμα και στις περιπτώσεις που υπάρχουν πλούσιοι φυσικοί πόροι. Πράγματι, η οικονομική ανάπτυξη είναι δύσκολη διότι απαιτεί πέραν των διαθέσιμων φυσικών πόρων, τεχνολογία, δυνατότητες αύξησης της παραγωγής, παραγωγικές υποδομές, νέα προϊόντα, πρόσβαση στις διεθνείς αγορές, εξειδίκευση κλπ. Είναι προφανές ότι οι χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν διέθεταν αυτά τα αναγκαία στοιχεία και επομένως χρειάζονταν οικονομική και τεχνολογική βοήθεια. Έτσι, πολύ γρήγορα οδηγήθηκαν σε οικονομική εξάρτηση από τα ανεπτυγμένα κράτη και σε ορισμένες περιπτώσεις από τις πρώην μητροπόλεις.

Ωστόσο, η οικονομική εξάρτηση οδηγεί άμεσα σε πολιτική εξάρτηση, καθώς πρόκειται για δύο συμπληρωματικά φαινόμενα, τα οποία αλληλοαναπαράγονται. Η πολιτική εξάρτηση δημιουργείται από τις υποχρεώσεις που προκύπτουν για την δεχόμενη την βοήθεια χώρα, η οποία του χορηγείται με κάποιους όρους, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο επαχθείς. Πρόκειται για μία άνιση σχέση, η οποία

⁽⁷⁾ Colard D. Le Mouvement des pays non-alignés. Notes et études documentaires, *La Documentation française*, No 4613-4614, 30/03/1981.

έχει πολλαπλά αρνητικά αποτελέσματα για την χώρα που δέχεται την βοήθεια, τα κυριότερα εκ των οποίων είναι τα εξής.

Για να λάβει οικονομική βοήθεια ένα εν αναπτύξει κράτος, όπως αυτά της Βορείου Αφρικής, θα πρέπει κατ' αρχήν να την προσελκύσει και βεβαίως να την αποπληρώσει. Πολύ συχνά, ο όρος βοήθεια συγχέεται με την έννοια της δωρεάς, πράγμα το οποίο είναι απλώς λανθασμένο. Όταν αναφερόμαστε στην παροχή οικονομικής βοήθειας σε ένα κράτος στην πραγματικότητα πρόκειται για δάνειο, το οποίο στην καλλίτερη περίπτωση θα έχει χαμηλό επιτόκιο αποπληρωμής ή θα είναι μακροχρόνιο. Συνήθως η οικονομική βοήθεια ζητείται από το αναπτυσσόμενο κράτος για την εκτέλεση συγκεκριμένων έργων ανάπτυξης και την δημιουργία παραγωγικών υποδομών, όπως λιμάνια, οδικές αρτηρίες, αεροδρόμια ή έργα άρδευσης, παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας κλπ. Ωστόσο, στις περισσότερες περιπτώσεις είτε μειώνεται η έκταση των σχεδιαζόμενων έργων είτε μένουν ημιτελή είτε δεν γίνονται καθόλου. Το αποτέλεσμα είναι η χώρα να χρεώνεται συνεχώς, οι πιθανότητες ανάπτυξης της να μειώνονται διαρκώς από την υπερχρέωση αλλά και από την υστέρηση που παρουσιάζουν οι χώρες του Τρίτου Κόσμου στην εμπέδωση, χρήση αλλά και παραγωγή νέων τεχνολογιών. Παράλληλα, τα καθεστώτα των χωρών αυτών γίνονται όλο και πιο καταπιεστικά όλο και πιο ανελεύθερα, καθώς τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα συσσωρεύονται και η λαϊκή δυσαρέσκεια διογκώνεται.

Έτσι, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος, στα πλαίσια του οποίου το καθεστώς σκληραίνει συνεχώς την στάση του και αρκείται στο να εξαγοράσει την νομιμοφροσύνη ορισμένων ομάδων του πληθυσμού, όπως οι δημόσιοι υπάλληλοι ή οι δυνάμεις ασφαλείας, με το να μην ελέγχει το έργο που θα έπρεπε να παράγουν. Του λοιπού, η εξάπλωση της διαφθοράς είναι πλέον θέμα χρόνου, με αποτέλεσμα το να μην λειτουργεί τίποτα σωστά στον ευρύτερο δημόσιο τομέα, ο οποίος έχει ουσιαστικά και την ευθύνη της ανάπτυξης, να ανθεί ο παράνομος πλουτισμός, να χάνονται κονδύλια (π.χ. ευρωπαϊκά) τα οποία καταλήγουν σε λογαριασμούς ξένων τραπεζών. η χώρα μαστίζεται από μία ατέρμονη κακοδιοίκηση, η οποία σε συνδυασμό με φαινόμενα όπως αυτά της ταχύτατης πληθυσμιακής αύξησης, της φτώχειας και του αναλφαριθμισμού, παράγει με την σειρά της μία σειρά φαινομένων κοινωνικής παθογένειας. Φθάνουμε έτσι ξανά στο σημείο από το οποίο ξεκινήσαμε, δηλαδή την διαφθορά και την πολιτική εξάρτηση των τοπικών καθεστώτων από ισχυρότερες χώρες, οι οποίες για να διατηρήσουν τα στρατηγικά, πολιτικά και οικονομικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν σε χώρες του Τρίτου Κόσμου, στηρίζουν τα καθεστώτα τους, αδιαφορώντας για την παντελή έλλειψη δημοκρατίας, την κακοδιοίκηση, την διαφθορά αλλά και τις παραβιάσεις στοιχειωδών πολιτικών δικαιωμάτων και ελευθεριών.

Η πολιτική εξάρτηση οφείλεται κυρίως στην επιθυμία της ηγετικής ομάδας που βρίσκεται στην εξουσία να διατηρήσει έναν συγκεκριμένο πολιτικό προσανατολισμό, που την βοηθά να παραμείνει στην εξουσία και να συνεχίσει να την νέμεται, με όλα τα οφέλη που μπορεί να αποκομίσει, και μάλιστα χωρίς πολιτικό και κοινωνικό έλεγχο. Επίσης, οι ηγεσίες των χωρών της περιοχής, αρνούνται να εγκαταλείψουν την εξουσία, όπως θα ήταν αναμενόμενο σε κάθε δημοκρατικό καθεστώς, στηριζόμενες στην νομιμοποίηση που τους παρείχε ο εθνικο-απελευθερωτικός αγώνας.

Στην συνέχεια, οι ηγεσίες των κρατών της περιοχής αναζήτησαν στηρίγματα σε εξωτερικούς δρώντες, δηλαδή στις μεγάλες δυνάμεις, με τις οποίες και συνήψαν συμμαχίες. Έτσι, στην Βόρειο Αφρική το Μαρόκο, η Τυνησία και η Μαυριτανία, στηρίζονται στην Δύση και η Αλγερία στην Σοβιετική Ένωση. Όσον αφορά την Λιβύη, μετά το 1969, ακολουθεί μία ιδιότυπη εξωτερική πολιτική, η οποία χαρακτηρίζεται από τις ξαφνικές στροφές του ηγέτη της, συνταγματάρχη Καντάφι, ενώ συνήψε συμμαχία με την Σοβιετική Ένωση. Έτσι, οι τοπικές ελίτ δέχονται σχέσεις πολιτικής εξάρτησης, που μπορεί να οφείλονται και σε συνθήκες που δημιούργησε η αποικιοκρατία.

Πολλές φορές, όμως, η εθνική ανεξαρτησία είναι κενή περιεχομένου, η οικονομική ανάπτυξη ανεύρετη, η κοινωνική πρόοδος ανέφικτη και ο πολιτικός εκσυγχρονισμός αδύνατος. Επί πλέον, σε πολλές περιπτώσεις η όλη κατάσταση επιβαρύνεται από τις συγκρούσεις στις οποίες εμπλέκονται κατά καιρούς τα κράτη αυτά, καθώς όχι μόνο σπαταλιούνται πόροι για τον πόλεμο και όχι για την ανάπτυξη αλλά και οδηγούν τις τοπικές ελίτ σε αναζήτηση συμμάχων, οι οποίοι θα τους παρέχουν, με το αζημίωτο βεβαίως, την στρατιωτική, διπλωματική και πολιτική υποστήριξη που χρειάζονται, ώστε να πετύχουν τους στόχους τους.

Έτσι, μέσα από τις συγκρούσεις, τις αυξημένες ανάγκες και τα πολλαπλά προβλήματα των χωρών του τρίτου Κόσμου, οι μεγάλες δυνάμεις συνάπτουν συμμαχίες με χώρες της περιφέρειας και αποκτούν δεσμούς και κάθε είδους διευκολύνσεις. Εξ άλλου οι συμμαχίες αυτές είναι αναγκαίες για τις μεγάλες δυνάμεις εάν θέλουν να ασκούν παγκόσμια πολιτική και να είναι σε θέση να διευρύνουν την σφαίρα επιρροής τους, με όλες τις αλληλεπιδράσεις, που μπορεί να συνεπάγεται κάτι τέτοιο.

Ένα τέτοιο φαινόμενο αλληλεπίδρασης αποτελεί και ο πολυσυζητημένος αντιαμερικανισμός ή η γενικότερη απόρριψη της Δύσης και των αξιών της από τα κράτη του Τρίτου Κόσμου. Πού οφείλεται όμως μία τέτοια στάση; Μήπως πρόκειται για πολιτισμική ασυμβατότητα, η οποία θα οδηγήσει αργά ή γρήγορα σε «σύγκρουση πολιτισμών»⁸; Η απάντηση στο ερώτημα αυτό είναι αρνητική για δύο λόγους. Ο πρώτος είναι ότι η σύγκρουση των πολιτισμών είναι μία πολύ ελκυστική θεωρία, η οποία όμως εστιάζει αποκλειστικά στις διαφορές και τις ιδιαιτερότητες και δεν λαμβάνει υπ' όψιν της ούτε την εξέλιξη των χωρών του μη χριστιανικού κόσμου ούτε την απόσταση που χωρίζει την ρητορική της Δύσης από την πρακτική της.

Πράγματι, όταν η Δύση επιδιώκει την μεταφορά των αξιών και των προτύπων της προς τις χώρες του Τρίτου Κόσμου διαπράττει ένα διπλό σφάλμα. Από την μία πλευρά θεωρεί δεδομένη την υπεροχή της σε όλους τους τομείς και επομένως δεν λαμβάνει υπ' όψιν ούτε τις τοπικές συνθήκες ούτε τον απαιτούμενο χρόνο αφομοίωσης των νέων προτύπων. Από την άλλη πλευρά, η κοινή γνώμη των κρατών του Τρίτου Κόσμου γνωρίζει, ή μάλλον βιώνει, την απόσταση που χωρίζει τις διακηρύξεις της Δύσης περί δημοκρατίας, ευνομούμενων κρατών, οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης, σεβασμού του πολυπολιτισμικού χαρακτήρα του σύγχρονου κόσμου κλπ, όταν βλέπει την οικονομική, πολιτική και διπλωματική πρακτική του

⁸ Βλέπε κυρίως το πολυσυζητημένο: Huntington S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York, Simon & Schuster, 1996.

δυτικού κόσμου, η οποία μπορεί να συνοψιστεί στο ότι υποστηρίζει με κάθε τρόπο καθεστώτα χωρών που εξυπηρετούν τα συμφέροντα του, διαιωνίζοντας έτσι τον φαύλο κύκλο της εξάρτησης και της διαφθοράς στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί.

Επί πλέον, η θεωρία περί σύγκρουσης των πολιτισμών

- δεν εξηγεί κατά κανένα τρόπο τις περιόδους συνύπαρξης μεταξύ διαφορετικών πολιτισμικών ομάδων στα πλαίσια της ίδιας πολιτικής οντότητας
- δεν αποδίδει σημασία στις πραγματικές αιτίες σύγκρουσης, δηλαδή στην εκμετάλλευση των πλούσιων παραγωγικών πηγών και πρώτων υλών των πρώην αποικιών και στις άλλες ετεροβαρείς συμφωνίες μεταξύ πρώην μητρόπολης και πρώην αποικίας
- δεν συνυπολογίζει το ότι η εξόφθαλμη πολιτική των δύο μέτρων και δύο σταθμών που ακολουθεί η Δύση γίνεται αντιληπτή από τους λαούς του Τρίτου κόσμου ως προσβλητική και επιβλαβής για τα νόμιμα συμφέροντα τους και προκαλεί την οργή τους για την άδικη και άνιση μεταχείριση τους
- δεν βλέπει ότι το γεγονός ότι η Δύση στηρίζει αυταρχικά και διεφθαρμένα καθεστώτα, που ενδιαφέρονται πρωτίστως για την επιβίωση τους και την διατήρηση τους στην εξουσία, ακόμα και εάν υποθηκεύουν το μέλλον της χώρας τους και καταδικάζουν έτσι τους λαούς των χωρών αυτών στην φτώχεια, την υπανάπτυξη σε όλους τους τομείς και εν τέλει την απόγνωση.
- δεν λαμβάνει υπ' όψιν το γεγονός ότι μετά την ανεξαρτησία τους οι χώρες του τρίτου Κόσμου υιοθέτησαν πολιτικά και θεσμικά πρότυπα δυτικού τύπου και όχι πρότυπα βασισμένα στις θρησκευτικές και πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες.

Επομένως μπορούμε να θεωρήσουμε ότι η επιστροφή στο Ισλάμ, καθώς και η ανάδυση του πολιτικού Ισλάμ -και μάλιστα της ριζοσπαστικής εκδοχής του- δεν αποτελεί τίποτα άλλο παρά την απόδειξη της αποτυχίας των δυτικού πολιτικών και οικονομικών μοντέλων στις μουσουλμανικές χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Την ίδια ώρα, η Δύση, παρά τις διακηρύξεις της περί δημοκρατίας και σεβασμού των πολιτικών και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αντιμετωπίζει την κάθε χώρα ανάλογα με τα συμφέροντα της. Έτσι, δαιμονοποιείται το καθεστώς Καντάφι στην Λιβύη, κυρίως λόγω της ηγεμονικής πολιτικής την οποία προσπαθεί να ασκήσει η Τρίπολη τόσο στην Βόρειο Αφρική όσο και στην Μαύρη Αφρική, καθώς και λόγω της διένεξης της με την Τυνησία για τον καθορισμό των θαλασσίων οικονομικών ζωνών τους. Αντιθέτως, το δυτικόστροφο Μαρόκο και η Τυνησία, παρά τον σαφώς αυταρχικό χαρακτήρα των πολιτευμάτων τους, λαμβάνουν εύσημα από τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο. Όσο για την Αλγερία, παρέμεινε μάλλον στο περιθώριο ως σύμμαχος της πρώην Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (ΕΣΣΔ), κυρίως όμως –όπως και η Λιβύη εξ άλλου- ως αποσταθεροποιητικός παράγοντας στην Βόρειο Αφρική, τόσο λόγω του καθεστώτος της όσο και λόγω της διένεξης της με το Μαρόκο για το ζήτημα της υποσαχάριας Αφρικής.

Η κατάσταση αυτή δεν βελτιώθηκε καθόλου μετά την κατάρρευση του διπολισμού. Αντιθέτως, οι σύμμαχοι της πρώην ΕΣΣΔ βρίσκονται σε εξαιρετικά δυσχερή θέση, αφού από την μία πλευρά δεν μπορούν να αλλάξουν πολιτικό προσανατολισμό, εφ' όσον κάθε πολιτικό άνοιγμα θα οδηγούσε τα καθεστώτα αυτά στο να χάσουν την εξουσία. Από την άλλη πλευρά ένα «σοσιαλιστικό κράτος», και μάλιστα μετά την λήξη του διπολισμού, αποτελεί για την Ουάσιγκτον όχι μόνο αναχρονισμό αλλά και πρόβλημα για την επιτυχή εφαρμογή της εξωτερικής τους πολιτικής και αυτό για δύο λόγους. Ο πρώτος λόγος είναι ότι η ύπαρξη τέτοιων κρατών δυσχεραίνει κατά πολύ την ομογενοποίηση των καθεστώτων την οποία επιδιώκουν οι ΗΠΑ, κυρίως επί της οκταετίας του προέδρου Τζώρτζ Μπους του νεώτερου, μέσα από την λογική της εγκαθίδρυσης φιλικών προς αυτές καθεστώτων. Σύμφωνα με την λογική αυτή, η ύπαρξη μη δυτικόστροφων καθεστώτων ενισχύει τους αντιπάλους των ΗΠΑ και απειλεί τους συμμάχους τους. Ο δεύτερος λόγος είναι ότι οι χώρες αυτές, ακόμα και εάν δεν το επιδιώκουν, υποθάλλουν την τρομοκρατία λόγω του ότι αποτελούν «αποτυχημένα κράτη», δηλαδή κράτη των οποίων οι δομές είναι τόσο σαθρές, ώστε η διαφθορά κυριαρχεί, επιτρέποντας έτσι την διάβρωση των πάντων από τον φανατικό ισλαμισμό.

Αν και είναι γεγονός ότι η διαφθορά υποσκάπτει τα θεμέλια των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών θεσμών, οδηγώντας, στην καλλίτερη περίπτωση, το κράτος σε ακινησία, γεγονός είναι ότι οι απόψεις που εξέφραζαν οι κυβερνήσεις του Τζώρτζ Μπους του νεώτερου, δεν αποσκοπούσαν στην πραγματική εξυγίανση των «αποτυχημένων κρατών», όπως προκύπτει άλλωστε από την πολιτική των δύο μέτρων και δύο σταθμών που ακολουθούσαν οι ΗΠΑ κατά την οκταετία Μπους. Αντίθετα, αποσκοπούσαν στον έμμεσο εξαναγκασμό των κρατών της περιφέρειας να συνταχθούν άνευ όρων με τις πολιτικές επιλογές της Ουάσιγκτον. Άλλωστε, ο μακρόχρονος εμφύλιος πόλεμος, που άρχισε στην Αλγερία πολύ πριν τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ανάμεσα στον στρατό και τις ένοπλες ισλαμικές ομάδες, αποτελεί το πλέον ακραίο, αλλά και το πλέον σαφές, παράδειγμα των κινδύνων που μπορούν να προκύψουν από την διατήρηση πολιτικών καθεστώτων, τα οποία στηρίζουν την παραμονή τους στην εξουσία στην βία αλλά και τον αποκλεισμό μιάς πραγματικής αντιπολίτευσης στην πολιτική ζωή.

1.2 Οι ενδογενείς παράγοντες

Οι ενδογενείς παράγοντες που επηρεάζουν καθοριστικά την πορεία κάθε χώρας αφορούν τόσο την οικονομία και την κοινωνία όσο και την πολιτική. Έτσι, στις χώρες του Μάγκρεμπ η οικονομία υστερεί, είτε διότι δεν υπάρχουν πλούσιοι φυσικοί πόροι, όπως στην Τυνησία και το Μαρόκο, οι οικονομίες των οποίων στηρίζονται κυρίως στον πρωτογενή (γεωργία) και τριτογενή τομέα (παροχή υπηρεσιών, κυρίως τουρισμός) είτε, ακόμα και σε περιπτώσεις που υπάρχουν, όπως στην Αλγερία και την Λιβύη, λόγω της γενικότερης έλλειψης υποδομών. Σε κάθε περίπτωση όμως, οι τεράστιες οικονομικές ανισότητες, η γραφειοκρατία, ο αυταρχισμός και η διαφθορά υπονομεύουν κάθε πιθανότητα πραγματικής ανάπτυξης, ενώ η ξένη βοήθεια καταλήγει σε προσωπικούς λογαριασμούς των πολιτικών ηγετικών ομάδων στο εξωτερικό.

1.2.1 Τα προβλήματα της οικονομίας

Η οικονομική κατάσταση των χωρών της περιοχής επιδεινώνεται δραματικά από το γεγονός ότι δεν υπάρχει επισιτιστική επάρκεια και, κατ' επέκτασιν, υπάρχει εξάρτηση από τις εισαγωγές τροφίμων. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι οι τιμές των βασικών ειδών διατροφής διαμορφώνονται από τις πολυεθνικές εταιρείες και είναι πολύ υψηλές για τα οικονομικά δεδομένα του πληθυσμού. Επομένως, η κάθε κυβέρνηση επιδοτεί τις τιμές των εισαγόμενων τροφίμων, τουλάχιστον των βασικότερων, ώστε να είναι προσιτά στους καταναλωτές. Δεδομένου όμως ότι οι χώρες της περιοχής είναι χρεωμένες και ορισμένες, όπως η Τυνησία, έχουν υπαχθεί στον έλεγχο του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, οι κυβερνήσεις τους υποχρεώνονται σε περικοπές, ώστε να εξυγιανθεί ο δημόσιος τομέας. Αυτό σημαίνει, μεταξύ άλλων, ότι δεν είναι δυνατόν πλέον να επιδοτηθούν τα βασικά είδη διατροφής, τουλάχιστον στο ίδιο ποσοστό, με αποτέλεσμα την άνοδο της τιμής τους. Αυτό, με την σειρά του, οδηγεί, περιοδικά, σε μαζικές διαμαρτυρίες του πληθυσμού, τις λεγόμενες ταραχές του ψωμιού, οι οποίες συνήθως είναι αιματηρές, αφού καταστέλλονται από τις δυνάμεις ασφαλείας των καθεστώτων, που ασκούν την εξουσία.

Η κατάσταση επιδεινώνεται από την έντονη δημογραφική ανάπτυξη των χωρών της περιοχής, εκτός της Τυνησίας, όπου ο πληθυσμός διπλασιάζεται σχεδόν κάθε 25 χρόνια. Οι υψηλοί ρυθμοί αύξησης του πληθυσμού σε συνδυασμό με την έλλειψη οικονομικής ανάπτυξης, έχει ως αποτέλεσμα έναν αυξανόμενο –και καταστροφικό– εξαστισμό, δηλαδή την μετακίνηση μεγάλου ποσοστού του αγροτικού πληθυσμού προς τις μεγάλες πόλεις, σε αναζήτηση εργασίας⁹. Παράλληλα, παρατηρείται ένα διογκούμενο κύμα μετανάστευσης προς τον πλούσιο Βορρά, κυρίως με την μορφή της λαθρομετανάστευσης.

1.2.2 Τα πολιτικά συστήματα

Όσον αφορά τα πολιτικά συστήματα των κρατών της περιοχής, στις χώρες του Μάγκρεμπ διακρίνουμε μία πολύ ενδιαφέρουσα διαφοροποίηση όσον αφορά τα είδη των πολιτευμάτων. Έτσι, στην Αλγερία, η οποία κέρδισε την ανεξαρτησία της μετά από έναν μακρόχρονο και αιματηρό πόλεμο, κυβερνά ένα ιδιάζον σοσιαλιστικό καθεστώς, στην Τυνησία υπάρχει προεδρική δημοκρατία, στο Μαρόκο βασιλεία, στην Λιβύη την εξουσία κατέχει, υπό τον Μουαμάρ Καντάφι, ένα «επαναστατικό κόμμα», με ιδιόμορφη ιδεολογία η οποία είναι ένα μείγμα αραβικού σοσιαλισμού με έντονα ισλαμικά στοιχεία, ενώ στην Μαυριτανία την εξουσία κατέχουν οι ισλαμιστές. Παρά τις θεσμικές και πολιτειακές τους διαφοροποιήσεις, τα καθεστώτα αυτά έχουν περισσότερα κοινά στοιχεία παρά διαφορές, αφού στην πραγματικότητα πρόκειται για αυταρχικά και μονοκομματικά, στα πλαίσια των οποίων οι πολιτικοί θεσμοί, όπως οι εκλογές, τα κόμματα, η διάκριση των εξουσιών κλπ, χρησιμεύουν μάλλον ως νομιμοποιητικά στοιχεία των κομμάτων που βρίσκονται στην εξουσία, τα ίδια που

⁹ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι το 1950 το 80% του πληθυσμού των χωρών του Μάγκρεμπ ήταν αγροτικός. Το 2000, το ποσοστό έχει σχεδόν αντιστραφεί και τώρα το 75% του πληθυσμού ζει στις πόλεις, προφανώς σε άθλιες συνθήκες.

πρωτοστάτησαν στον αγώνα για την ανεξαρτησία, και πολύ λιγότερο ως πλαίσιο και οδηγός του πολιτεύματος.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια δεν θα ήταν υπερβολή το να χαρακτηρίσει κανείς σκιώδη την αντιπολίτευση στις χώρες αυτές, καθώς αναγκάζεται να συμπλέει με την πολιτική του καθεστώτος, διαφορετικά μπορεί να απαγορευθεί κατηγορούμενη για συνωμοσία κατά της ασφάλειας του κράτους. Επομένως, προκύπτει ότι η ασφάλεια του κράτους ταυτίζεται με την διατήρηση της κυρίαρχης ελίτ στην εξουσία. Έτσι, κάθε ουσιαστική κριτική, κάθε φωνή διαμαρτυρίας εξαναγκάζεται στην σιωπή είτε με εξορία είτε με φυλάκιση είτε με άλλα κατασταλτικά μέτρα. Στην διατήρηση των καθεστώτων των χωρών του Μάγκρεμπ – και όχι μόνο βεβαίως- συμβάλλουν καθοριστικά, οι δυνάμεις ασφαλείας, τα συμφέροντα των οποίων ταυτίζονται με αυτά των ηγεσιών τις οποίες στηρίζουν, καθώς και η ανερχόμενη μεσαία τάξη.

Είναι προφανές ότι αυτή η παντελής έλλειψη πραγματικής δημοκρατίας και πολιτικών δικαιωμάτων ευνοεί φαινόμενα εκτεταμένης διαφθοράς, ευνοιοκρατίας και φυσικά μία κραυγαλέα άνιση κατανομή του πλούτου, με τις παρεπόμενες κοινωνικές συνέπειες όπως, η έστω και μη εκπεφρασμένη αλλά πάντως υπαρκτή και διογκούμενη, λαϊκή δυσαρέσκεια. Η κατάσταση αυτή οδηγεί την εξουσία στην εφαρμογή ακόμα πιό καταπιεστικών μέτρων, χωρίς παράλληλα να λαμβάνεται καμία μέριμνα για την άμβλυση των οικονομικών όρων διαβίωσης που ευνοούν τον πλουτισμό ενός μικρού τμήματος του πληθυσμού εις βάρος της μεγάλης πλειοψηφίας. Η πλειοψηφία αυτή επιβιώνει με δυσκολία εξ αιτίας των υψηλών τιμών των αγαθών αλλά και της αυξημένης ανεργίας, η αύξηση της οποίας είναι στην πραγματικότητα ευθέως ανάλογη με τον υψηλό ρυθμό γεννήσεων στις χώρες αυτές. Έτσι, δημιουργείται ένας φαύλος κύκλος που οδηγεί αναπόδραστα στην υπανάπτυξη και την φτώχεια, βυθίζοντας τους πολίτες στην απογοήτευση, που τροφοδοτεί την αδράνεια, που με την σειρά της ενισχύει την απάθεια, η οποία διατηρεί στην θέση τους τα καθεστώτα που βρίσκονται στην εξουσία.

Τα προβλήματα όμως συνεχίζουν να υπάρχουν σε όλα τα επίπεδα της καθημερινής ζωής, που προσδιορίζεται από την ανέχεια, την δυσλειτουργία του κράτους και την αδιαφορία ή /και την διαφθορά των κρατικών λειτουργιών. Όμως, όπως η φύση έτσι και η κοινωνία απεχθάνεται το κενό. Το κενό που υπάρχει, εξ αιτίας της απουσίας ενός ενεργού κράτους προνοίας, έρχονται να καλύψουν ισλαμικές οργανώσεις, που παρέχουν βοήθεια και υποστήριξη στις δεκάδες χιλιάδες των ανέργων στις πόλεις, κυρίως νέων, στους οποίους όχι μόνο παρέχουν υλική βοήθεια αλλά και υπόσχονται μία δικαιότερη κοινωνία και ένα μέλλον που θα τους περιλαμβάνει. Έτσι, δεν είναι περίεργο το γεγονός ότι το πολιτικό Ισλάμ αναπτύσσεται στις περιοχές αυτές